

Human IT

Tidskrift för studier av IT
ur ett humanvetenskapligt perspektiv

Cyber, hyper och multi några reflektioner kring IT-ålderns textbegrepp

av [Anna-Malin Karlsson](#) och [Per Ledin](#)

This article is a cross-disciplinary discussion of the concept of text in connection to modern information technology. It takes its point of departure in the most common (literary) hypertext theories, where multisequentiality is one of the key notions. The idea of the ideal hypertext as a pioneering phenomenon, with a text-internal multisequential structure made possible by digital technology, is confronted with the interactional and dynamic text concept of discourse analysis. It is argued that the potential of multisequentiality is fundamental to all visual texts and connected to the multimodality and materiality of visual meaning-making at large. The degree and kind of multisequentiality of different texts is in this perspective mainly due to genre conventions and practices of use. Two types of common, widely circulated text material are used to exemplify the argument: modern print media (the newspaper Aftonbladet and the weekly magazine Året Runt) and a personal homepage on the Internet (Anna's and Anders' homepage).

Innehåll

[1. Inledning](#)

[2. Den prototypiska hypertexten och dess egenskaper](#)

[3. Multisekventialitet](#)

[4. Multimodal textstruktur](#)

[5. Kontexter](#)

[6. Sammanfattande diskussion](#)

[Om författarna](#)

1. Inledning

1. Inledning

Den som sätter sig in i den humanistiska IT-forskningen märker snart en förkärlek för vissa främmande prefix. När vi kommunicerar med hjälp av datorer verkar texter ofelbart bli *cyber-*, *hyper-* och *multi-*. Vi har att göra med *cybertexter och hypertexter*, med *multisekventiella* och *multilinjära* strukturer, med *hypermedia* och *multimedial* kommunikation. Prefixen underförstår att texter som befinner sig i cyberrymden på något sätt är uppbyggda i fler dimensioner och är mer flexibla - att de passerar eller överskrider gränser som omger andra och mer traditionella texter. Som ett samlingsnamn för forskningen bakom dessa begrepp kommer vi att tala om *hypertextteorier*.

Det är dock inte bara i hypertextteorier som textbegreppet relativiseras. Vi som skriver detta är båda verksamma inom den språk-vetenskapliga textforskningen. Den har under de senaste decennierna haft en intressant utveckling och enkelt uttryckt gått från *textlingvistik* till *diskursanalys*.

När man på 60- och 70-talet började intressera sig för texter låg huvudintresset på att homogenisera textbegreppet, på att finna fram till egenskaper i språk och kontext som gjorde en text till en avgränsad, innehållslig helhet. (Källgren 1979 är exempelvis en klassisk textlingvistisk avhandling i den traditionen.) Med denna textlingvistiska syn kännetecknas (den skrivna) texten t.ex. av att vara *linjär* – dvs. löpa från vänster till höger och uppifrån och ned, av att vara *stabil* – dvs. i princip färdig och opåverkbar när den möter läsaren, av att vara *koherent* – dvs. organiserad runt ett bestämt och sammanhållet tema samt av att vara *intentionell* – dvs. knuten till bestämda avsikter (t.ex. Beaugrande & Dressler 1981, Hellspong & Ledin 1997).

I en andra fas, mot slutet av 1900-talet, har intresset allt mer fokuserats på att blottlägga det heterogena och mångrostade, något som nu anses vara en självklar del av texters form och struktur (se t.ex. Ledin 1999 för en diskussion av den utvecklingen). Man har blivit varse att många (pappers)texter, exempelvis i läroböcker och tidningar, inte är linjära, vilket komplicerar tanken på texten som en stabil och opåverkbar enhet. Att dessutom läsaren allt mer ses som aktiv och konstruktiv försvårar tanken på bestämda avsikter hos den sändare som är underförstådd i resonemanget. Språklig kommunikation ses allt mindre utifrån en enkel överföringsmodell, där en sändare (skribent) utifrån bestämda syften skickar ett meddelande (en text) till en mottagare (läsare) som kodar av det. Inom diskursanalysen har både text och kontext blivit mångdimensionella fenomen, så att olika slags texter och kontexter samspelar med varandra i människans betydelseskapande.

Utifrån denna textsyn framstår begrepp som multisekventialitet, multimodalitet och hypertextualitet inte längre som särskilt exotiska. Tvärtom verkar de fullt möjliga att använda för beskrivning av många typer av texter, inte bara datorproducerade sådana. Syftet med den här artikeln är därför att diskutera IT-ålderns textbegrepp ur ett vidare perspektiv. Vilka egenskaper har texter i dagens samhälle? Och vilka språkliga och kontextuella fenomen är viktiga för att förstå texters struktur och funktion?

Vi kommer att diskutera dessa frågeställningar utifrån två material. Närmare bestämt jämför vi Annas och Anders personliga hemsida från 1998 (Müller & Svensson, 1998) med två tidningar, en Året Runt från 1996 och en Aftonbladet från 2000 (jfr Karlsson 1999, 2000, uu. och Ledin 2000). På så vis kan vi dels förankra diskussionen i två

vanliga medier och dels jämföra digitala texter med papperstexter. Jämförelsen utgår

framförallt från begrepp som brukar tillskrivas den prototypiska hypertexten. Syftet är dock inte främst att visa vilket av de båda textmaterialen som har flest hypertexttypiska drag, utan att diskutera några egenskaper hos texter i dagens samhälle och sätta in dem i ett sammanhang.

Vi tror att hypertextforskningen kan dra nytta av den moderna diskursanalysen – och tvärtom. Detta är den viktigaste motiveringen till vårt syfte. Inom diskursanalysen finns ett starkt fokus på icke-litterära (och inte sällan icke-professionella) texters roll i social interaktion, på samspelet mellan texter och kontexter och på hur detta samspel influerar texters struktur och funktion. Man intresserar sig ytterst för hur vi genom kommunikation hanterar världen och gör den meningsbärande, vilket gör i princip alla slags (talade och skrivna) texter intressanta – inte minst *vanliga* sådana i ordets alla betydelser. Aftonbladet är en av Sveriges klart största dagstidningar och Året Runt har en lång tradition som bred familjetidning. Personliga hemsidor är i det perspektivet ett nytt, men på intet sätt marginellt, inslag i vår textkultur. Den största servern för personliga hemsidor, Passagen, innehåller i skrivande stund över 65 000 hemsidor. Till detta kommer alla de sidor som finns på de många internationella serverna som Geocities och Xoom, och därtill de som är knutna till tele- och Internetleverantörer som Telia och Telenordia samt förstås alla de som görs på jobbet. Att det finns 100 000-tals personliga hemsidor står hursomhelst klart. Genom våra val av material vill vi alltså försöka fånga något av den bredd och mångfald som finns i vårt samhälles textflöde – både vad gäller bruket av olika medier och framställningsformer och när det gäller spännvidden mellan professionaliserad, institutionaliserad utgivningsverksamhet och privat, lekmanamässig textproduktion. Ett användbart textbegrepp bör enligt vår mening innefatta allt detta.

Inom hypertextforskningen har man en rik terminologi för olika struktureringsprinciper som skapar "öppna" texter där läsarens val blir avgörande för meningsproduktionen. Några av dessa termer kommer att fungera som utgångspunkter för våra egna analyser, varför vi börjar med en kort översikt över vad vi uppfattar som de centrala tankarna inom hypertextforskningen.

[\(Åter till början av artikeln\)](#)

2. Den prototypiska hypertexten och dess egenskaper

Hypertextteorier utgår från datorn som medium. Mycket av forskningen – och det mesta av den forskning som vi kommer att diskutera – har en litteraturvetenskaplig bakgrund. Teoretiska och analytiska begrepp hämtas ofta från fransk (post)strukturalism och narratologi, t.ex. från sådana som Roland Barthes och Gérard Genette. Materialet väljs gärna på så sätt att den traditionella romanen ställs mot digitala formexperiment; standardexemplet brukar vara Michael Joyces *afternoon, a story* från 1987, som fått stauts som den första verkliga hypertext-romanen (jfr Gunder 1999). För att fånga det speciella med den digitala texten har nya begrepp myntats, och en hel del av diskussionerna i hypertextforskningen rör själva begreppsbildningen (Aarseth 1997 är en av mönsterbildarna med utförliga diskussioner av hyper- och cybertexter som underavdelningar till den litteraturform som kallas ergodisk; jfr också Svedjedal 1999).

Som ett brev på posten – eller möjligen som ett mail (eller *e-brev* som är den av språkvården rekommenderade formen) – uppstår här frågan om hypertexter är något

unikt för datormediet eller ett allmänt samhälleligt fenomen. Här är forskarna oense. Bland andra Snyder (1998) och Engebretsen (2000) intar den förra ståndpunkten medan Aarseth (1997) och Svedjedal (1999) ansluter till den senare. En besläktad diskussion rör om hypertexten ska ses utopiskt eller dystopiskt, såsom frigörande eller förslavande för människan (jfr Snyders 1998 sammanfattning av den debatten).

I den här typen av diskussioner används gärna *hypertext* som ett generiskt substantiv, dvs. som generellt och idealiserat begrepp, och inte för att tala om faktiska texter (jfr Engebretsen 2000). I den mån faktiska hypertexter dras in är det som sagt experimentella litterära verk som undersöks, även om det finns undantag (t.ex. Walker 1998). Hypertextteori tenderar ibland att bli en ny, IT-baserad narratologi och följaktligen tillämplig främst på berättande texter. Detta kan i sig leda till intressanta resultat men inskränker otvivelaktigt teorins användbarhet.

Vi vill konfrontera hypertextteorier med icke-litterära texter. Tror man, som de flesta diskursanalytiker, att vår kommunikation har en social natur, blir det naturligt att vi kommunicerar på olika sätt i olika sociala sammanhang. Detta brukar beskrivas som att genrer utvecklas och traderas i olika verksamheter (t.ex. Freedman & Medway 1994, Ledin 1996). Genrebegreppet är då tillämpligt på alla slags texter; lika lite som alla papperstexter ser likadana ut, gör alla digitala texter det. Det blir fullt möjligt att t.ex. en viss (pappers)tidning är mer "hypertextuell" än t.ex. en viss hemsida. För enkelhetens skull kommer vi dock i fortsättningen att med ordet *hypertext* avse elektroniskt lagrade texter, strukturerade med hjälp av hyperlänkar.

Den följande analysen av hemsidan och tidningarna sker utifrån fyra dimensioner: *multisekventialitet*, *multimodalitet*, *kohesion* och *kontexter*. De tre första dimensionerna tar fasta på texternas form och struktur, och den fjärde dimensionen på deras sociala förankring. Vi avslutar med att peka på några saker som vi anser vara viktiga för att förstå IT-ålderns texter.

[\(Åter till början av artikeln\)](#)

3. Multisekventialitet

Den prototypiska skrivna texten löper i västerlandet från vänster till höger, i rader uppifrån och ner. Den är strikt linjär och avsedd att läsas monosekventiellt, dvs. i denna förutbestämda ordning. Hypertextteori utmanar denna bild av den skrivna texten genom att problematisera det linjära och sekventiella. Det centrala begreppet i de diskussionerna är *multisekventialitet*. Redan när Nelson på 1960-talet beskrev den elektroniska texten som en hypertext var det brottet mot det sekventiella som han lyfte fram. Han talade om "*nonsequential writing* – text that branches and allows choices to the reader, best read at an interactive screen. As popularly conceived, this is a series of chunks connected by links which offer the reader different pathways." (efter Landow 1992:4; jfr t.ex. Gunder 1999 och Snyder 1998).

En multisekventiell text erbjuder inte en fix och färdig läsordning, utan inbjuder läsaren till att ständigt välja väg. Eftersom den har flera läsvägar förändras den i varje läsning medan

den monosekventiella texten förblir likadan. Resonemanget tar avstamp i textens struktur och den modelläsare som förutsätts, dvs. det rör sig om en textintern syn på reception. Hypertexten sägs ha omläsningen inbudd i sin nätverksliknande struktur (t.ex.

hypertexten sägs ha omläsningen byggd i sin nätverksstruktur (se Engebretsen 2000:102). (Att vi som faktiska läsare kan uppleva en linjär och monosekventiell text på ett nytt sätt vid en omläsning är en annan sak. Med en texttextens syn på reception kompliceras alltså resonemanget.)

En intressant konsekvens av multisekventialitet är att det uppstår en skillnad mellan att läsa något och att läsa *i* eller *från* något (Aarseth 1997:3). Den som läser från artikeln X eller boken Y tror med all rätt att han läser just X eller Y, men bara för att vi exempelvis läser *i* tidningen eller hämtar texter *från* en webbplats har vi inte nödvändigtvis läst hela tidningen eller webbplatsen. Vi väljer för det mesta att koncentrera oss på vissa saker och utesluta andra. Det är också vanligt att vi till vardags jämför våra läsupplevelser, eftersom vi trots att vi tagit del av samma produkt kan ha gjort olika val: "Har du läst tidningen X/varit på NN:s hemsida?" "Ja." "Såg du informationen om Y" "Nej, den missade jag. Jag får kolla det i kväll."

En prototypisk, elektronisk hypertext är uppbyggd av noder och länkar, där noderna är en uppsättning textblock som med hjälp av länkarna görs tillgängliga för läsaren. Det viktigaste kännetecknet på hypertext är just länkarna. Det är de som skapar ett nätverk av texter eller textfragment. Varje länk innebär ett val för läsaren.

De textstrukturer som länkarna skapar brukar i hypertextforskningen delas in i två skilda slag: hierarkisk (eller axial) struktur kontra nätverksstruktur eller cyklisk struktur. Diskussionen fokuserar som regel på den abstrakta och idealiserade hypertexten och blir ofta ideologiskt färgad, eftersom nätverksstruktur ses som något revolutionerande och rent av frigörande, som något som utmärker den "sanna" hypertexten. I George Landows (1992) klassiska *Hypertext* beskrivs nätverksstrukturen som ett "infinitely re-centerable system", eftersom de länkade texterna inte har någon "primary axis of organisation" (1992:11). Det är läsaren som genom sina val skapar struktur. Hierarkiska strukturer kopplas till (den skönlitterära) boken och blir på så vis mer eller mindre främmande för den prototypiska eller ideala hypertexten.

Ser man på verkliga digitala texter blir det uppenbart att många strukturer är möjliga. Exempelvis visar Engebretsen (2000) hur nyheter på dagstidningars webbplatser kan byggas som såväl hierarkier som nätverk. Walker (1998) och Lynch & Horton (2000) i sin spridda webblärobok tar upp en rad strukturer: hierarkisk, cyklisk, kontrastiv, cirkelkomposition, galler- eller staketliknande uppbyggnad m.m. Strukturerna kan dessutom kombineras i en och samma hypertext.

Multisekventialitet i ett hypertextperspektiv förutsätter alltså att texter är strukturerade på så sätt att läsaren inbjuds till att *välja*. Engebretsen (2000:12) uttrycker det som att ett paradigm, alltså en uppsättning element, synliggörs och blir en potential som olika läsare utnyttjar på olika sätt.

Format och text

Hur är då texterna i våra moderna, vardagliga textexempel – på den personliga hemsidan och i tidningarna – strukturerade? För att kunna besvara frågan behöver vi kunna tala om

textenheter på olika nivåer. Vi kommer att göra en distinktion mellan å ena sidan själva *formatet*, alltså texternas materiella förpackning, och *texterna* själva, något som vi även funnit fruktbart i andra sammanhang (Karlsson 2000, Ledin 2000).

Format är ett ord med många betydelser. Vad vi avser här är själva förpackningen, den specifika inramningen inom vilken läsaren möter texten. Ett format avgränsas materiellt – exempelvis genom en sammanbindande pärm, häftning, signatur- och avslutningsmelodi eller enhetlig formgivning – men också socialt och kommersiellt. Ett förpackningsformat är en materiell artefakt som används för social interaktion. Både personliga hemsidor och tidningar är materiella produkter som utan större problem kan delas upp i ganska väl avgränsade delar men som samtidigt hänger ihop som helheter. Den grundläggande enheten i formatet är i båda fallen sidan, och en viktig struktureringsprincip är att skapa relationer mellan sidor.

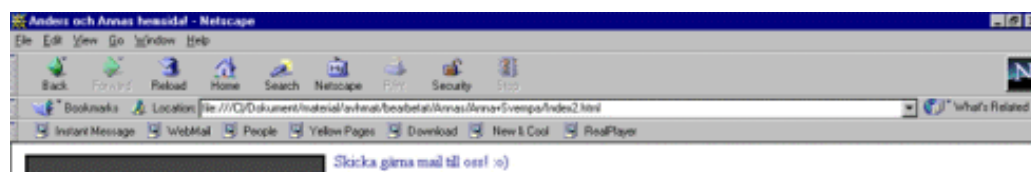
Det här sättet att använda formaten har vuxit fram och börjat traderas under bestämda sociala betingelser. Sidan är med andra ord en konventionell enhet och inget som respektive medium med nödvändighet tvingar på användarna. Historiskt sett har inte tidningar använt sidan utan spalten som den grundläggande enheten. Och tekniskt sett behöver inte digitala texter vara sidbaserade, utan kan t.ex. genereras från en databas. Det vanliga verkar ändå vara att personliga hemsidor uppfattas som sidbaserade (jfr Karlsson 2000).

De hypertextforskare som har en litteraturvetenskaplig bakgrund väljer vanligen att inte problematisera den materialitet som texter förutsätter. I den mån det materiella diskuteras är fokus snarare på relationen mellan det konstnärliga arbetet, *verket*, och dess konkreta manifestation, *texten* (Aarseth 1999, Svedjedal 1999). I vilken mån hyper-texten ska förstås som en enskild text eller snarare en formatstruktur är för oss ofta oklart.

När vi nedan jämför våra material tar vi först upp hur formaten är strukturerade för att sedan ägna oss åt själva texterna.

Hemsidans formatlänkar

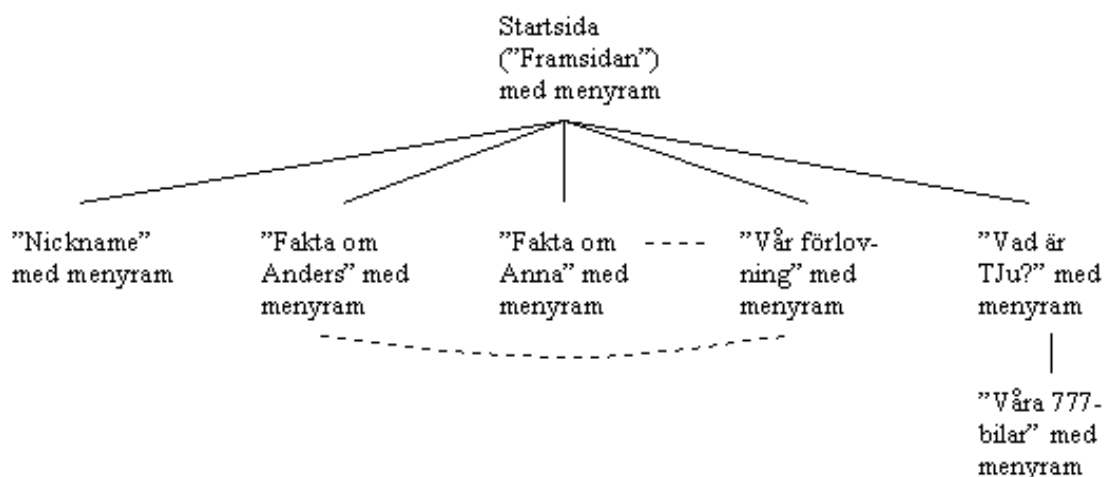
Annas och Anders hemsida¹ är i första hand en gemensam personpresentation som vänder sig till människor Anna och Anders träffar på nätet – sk. chattare. Anna och Anders har gjort sidan själva och fram till 1998 uppdaterade de den med jämna mellanrum. Hemsidan ligger på Passagens hemsideserver som erbjuder gratis webbutrymme. Anna och Anders har dessutom varsin egen hemsida, och på båda dessa finner man länkar till den gemensamma, där de alltså presenterar sig som ett par.

Figur 1. Annas och Anders hemsida, "Framsida"

Anna och Anders använder en uppbyggnad som är vanlig bland personliga hemsidor. Formatet är strukturerat på så sätt att det finns en startsida som tillsammans med en menyram fungerar som en utgångspunkt. Ramen är den huvudsakliga vägen till delsidorna. Den finns alltid med i nederkanten, vilket gör att man inte behöver gå tillbaka till startsidan för att navigera vidare. Länkade från menyramen är, förutom startsidan ("Framsida", se figur 1 ovan), 13 delsidor. Den grundläggande strukturen kan förenklat beskrivas som i figur 2.² Figuren visar bara 5 av de 13 delsidorna, som alla är länkade till menyramen på samma sätt. De resterande sidorna heter i menyn "Hur vi träffades", "Statistik", "Cidertest", "Vår partypott", "Gästboken", "Fotoalbumet", "Baksidan" och "Bio".

Figur 2. Den grundläggande strukturen på Annas och Anders hemsida

Formatet struktureras främst med hjälp av länkarna i menyramen, som vi vill kalla *formatlänkar*. Dessa skapar en helhet av de olika sidorna och bestämmer hur läsaren ska navigera mellan dem. (De streckade linjerna i figur 2 representerar en annan typ av länkar, nämligen *textlänkar*. Vi kommer tillbaka till dem.)

Detta medför att hemsidan är multisekventiell framför allt på formatnivå. Det som läsaren främst har att ta ställning till är vilken sida han ska gå till. När han kommit till startsidan kan han i tur och ordning gå till delsida A och B eller till sidorna C, G och F eller till sidorna H och A och sedan tillbaka till startsidan osv. Att man varsomhelst i formatet kan gå till vilken sida som helst så länge man har lust gör att läsvägarna teoretiskt sett är oändliga. I

vinen sida som helst så länge man har lust gör att lasvågarna ickeviskt sett är oavbrutna. I praktiken är det nu knappast någon vits att ständigt återvända till sidor. Har man läst de 14 delsidorna är man nog klar med Anna och Anders hemsida.

Pragmatiskt sett har formatlänkarna en metakommunikativ funktion (resonemanget vilar främst på Frandsen 1991, som vi kommer att återvända till när vi nedan behandlar paratexter i tidningar). De styr och förbereder receptionen genom att peka ut var texter finns och kategorisera dem. De skapar en sidbaserad innehållsförteckning eller uppslagsbok. Två personer som varit på Annas och Anders hemsida kan mycket väl ta fasta på formatlänkarna när de talar om den och säga: "Såg du (sidan om) cidertestet?" "Nej, men gästboken var kul, och en statistiksida är helt OK." Den som missat cidertestet kan förstås om han vill gå dit, vilket visar på möjligheten till omläsning i ett multisekventiellt format. Vad det faktiskt står i texterna är en annan sak, som inte berörts i vår fiktiva dialog. Men hemsidan kan förstås diskuteras även på den nivån: "Hur fan kunde de ge Zeunerts högsta betyg (i cidertestet)?"

Språkligt sett är länkarna i menyn rent ämnesangivande (eller *literal* för att anknyta till länktypologin hos Walker 1998). En substantivfras som "Fakta om Anna" leder till en sida med punktfakta om Anna och en frågesats som "Hur vi träffades" leder till en berättelse om hur Anna och Anders träffades. Undantaget är "Vad är TJu?". Genom att länkbeskrivningen så att säga tar läsarens röst förs denne in i en fiktiv dialog. Dessutom är svaret på frågan, nämligen att sidan handlar om Annas och Anders speciella förhållande till siffran 7, inte självklart.

Även de länkar som inte finns i menyramen utan i navigationsmenyer på de olika delsidorna, är företrädesvis formatlänkar. Genom dem underindelas formatet ytterligare. I På "TJu"-sidan finns bland annat länken "Våra 777-bilar", som leder till en katalog över bilar med siffrorna 777 i registreringsnumret. Även fotoalbumet innehåller sådana underindelande formatlänkar. I figur 2 har vi exemplifierat sådana undersidor genom att lägga in sidan om 777-bilar under "TJu"-sidan.

Utöver de formatlänkarna finns det också ett par externa länkar i Annas och Anders menyram, närmare bestämt till deras individuella hemsidor, som då öppnas i hela fönstret.

Hemsidans textlänkar

Formatlänkarna skapar som vi sett en helhet av ett antal sidor. De på-verkar inte de enskilda texterna på annat sätt än att de gör dem tillgängliga och kategoriserar dem. Dvs. den enskilda textens struktur förblir linjär om bara formatlänkar används; läsaren får där ingen möjlighet att välja väg.

Nu har hemsidan också det vi vill kalla *textlänkar*, alltså länkar som erbjuder en väg från en punkt i en text in i en annan text som därmed blir en alternativ fortsättning på den första texten. Det är denna typ av länkar man i allmänhet talar om när man beskriver den prototypiska hypertexten. Dessa länkar är dock i klar minoritet på vår exempelhemsida

och utgör bara en femtedel av alla länkar, 8 av sammanlagt 39. Några av de textinterna länkarna finns på sidan med fakta om Anders. De ser ut som följer:

"Bor: I en tvåa på 42,2 m² i Västra Frölunda (Göteborg)."
Länken leder till en planskiss med kommentarer.

"Civilstånd: Förlovad med Anna" *Länken leder till sidan "Vår förlovning".*

"Bästa låten genom tiderna: "En del av mitt hjärta" med Tomas Ledin från CD:n "Tillfälligheternas spel". *Länken leder till en utsmyckad låttext.*

"Arbeten: Posten (oktober 87-oktober 93), TEAB AB (februari 93-)" *Länkbeskrivningen är namnet på ett företag. Länken går dock till en skämtsamt tecknad bild av en man i arbetsrock.*

Länkarna tillåter alltså läsaren att "gå ur" den linjära texten och fördjupa sig i ett nytt ämne. De har inte samma strikta ämnesangivande funktion som formatlänkarna utan är mer associativa. Till exempel är den sista länken bland exemplen ovan med Walkers (1998) terminologi *figurativ*, eftersom den inte leder till TEAB:s hemsida utan till en illustration föreställande en skämtsamt ritad gubbe i arbetsrock. På sidan "Hur vi träffades" hänvisas läsaren vidare rumsligen, genom ett platsangivande adverb: "Läs om Bollbandet här!" Länken leder till "TJu"-sidan där "bollbandet" omnämns, även om det inte är sidans huvudämne.

Tre länkar på Annas och Anders hemsida är vad man skulle kunna kalla *dialogiska*, om man med detta avser länkar som möjliggör för läsaren att interagera med texten och dess upphovsmän – något som anses utmärkande för ideal hypertext (jfr Walker 1998). Två av dessa dialogiska länkar är Annas respektive Anders e-postadresser på hemsidans startsida. Den som klickar på dem får upp ett e-postfönster och kan där skriva och skicka iväg ett meddelande. Den tredje länken leder till gästboken, där läsaren får möjlighet att skriva in ett meddelande och på så vis påverka en del av hemsidans innehåll. Detta är den enda delen på hemsidan som är genomgående interaktiv; gästboken liknar i mycket en tidnings insändarspalt. Gästboksinslaggens inverkan på hemsidan som helhet är tämligen marginell. Hemsidan är inte interaktiv eller dialogisk på något genomgripande eller djupare sätt.

Tidningarnas paratexter

Hyperlänkar i den elektroniska form som vi finner på hemsidor och i andra digitala texter torde vara specifika för datormediet. Det kan därför tyckas sökt att leta efter motsvarigheter i tidningar. Men det finns faktiskt likheter mellan medierna, särskilt i hur formatet hanteras och struktureras. För att klargöra och belysa dem ska vi introducera begreppet *paratext*, som används inom massmedieforskningen.

Begreppet härstammar från den franske litteraturvetaren Gérard Genette, som ser paratexten som en tröskel:

the paratext is what enables a text to become a book and to be offered as such to its readers and, more generally, to the public. More than a boundary or a sealed border, the paratext is, rather, a threshold [...] a "vestibule" that offers the world at large the possibility of either stepping inside or turning back. (Genette 1997, s. 1f)

Tröskelmetaforen implicerar att en paratext varken befinner sig innanför eller utanför huvudtexten, utan utgör ett eget textslag som har till uppgift att introducera och perspektivera den. Genette urskiljer en rad skönlitterära paratexter, som titel, förord, dedikation, författarnamn, kapitelrubriker m.m.

Den danske diskursanalytikern och massmedieforskaren Finn Frandsen (1991) har, under inflytande av fransk diskursanalys, skisserat en paratextteori för dagstidningar (jfr också Ledin 2000). Frandsen visar bland annat hur paratexter fungerar både mellan och inom sidor, dvs. dels pekar framåt i formatet till nästa sida, dels organiserar den aktuella sidan (jfr också Dahlström 1997, som tar upp paratexter och överhuvudtaget Genettes textteori i en diskussion av digitala texter).

Låt oss se närmare på Aftonbladet 13/8 2000. Liksom hos hemsidan finns här en startsida, dvs. förstasidan. Här möter vi tidningens namn, som fungerar som "paratexternas paratext" (Frandsen 1991:88). Dels pekar det ut det aktuella numret av Aftonbladet och särskiljer det både från tidigare nummer och från andra tidningar. Dels fungerar det som den instans som skapar en enhet av alla sidor och artiklar.

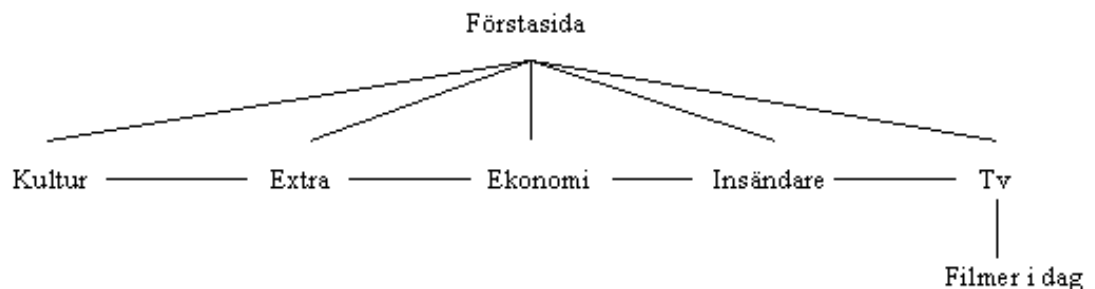
Den som öppnar tidningen möter sedan vad vi kan kalla *formatanknutna paratexter*. Sådana leder läsaren från sida till sida, vilket visas i figur 3. Kategorier som "Kultur", "Extra", "Dokument", "Nöje", "Ekonomi", "Värt att veta", "Debatt", "Insändare", "Tv" följer i tur och ordning som sidöverskrifter. (Den som läser Aftonbladet vet att t.ex. kategorin "Extra" innefattar den dramatiska huvudnyheten, som också slås upp på förstasidan, och att "Dokument" alltid rymmer ett avslöjande reportage.) De skapar ett slags uppslagsbok, en encyklopedi över hur världen enligt Aftonbladet ser ut. De leder också läsarna från sida till sida. Länkarna på hemsidan och paratexterna i tidningen ger formaten multisekventialitet och erbjuder läsaren att välja vad han vill läsa.

Figur 3. Formatanknutna paratexter, dvs. sidöverskrifter, i Aftonbladet 13/8 2000

Typiskt för de formatanknutna paratexterna är att de är bundna till det periodiska i tidningsformatet. De är en del av den historiska tidsserien av tidningar och kommer tillbaka från nummer till nummer. De förekommer inte bara som sidöverskrifter, utan markerar också återkommande underavdelningar. Tv-sidan innehåller t.ex. alltid avdelningarna "Filmer idag" och "TV igår". På så vis uppstår en hierarki, där stoffet sorteras och klassificeras efter de kulturella kriterier som tidningen finner relevanta.

Figur 4. Den grundläggande formatstrukturen i Aftonbladet

Som figur 4 visar gör detta att tidningsformatet i sin grundstruktur blir förbluffande likt hemsidan. Det är organiserat så att läsaren leds från sida till sida. Förstasidan är inte helt olik en menyram, eftersom den fungerar som en sammanfattande ingång till sidorna. I det aktuella numret har man puffar för kategorier som "Extra" och "Dokument" och hänvisar också till bilagorna Söndag och Sportbladet.

Nu ljuger dock våra figurer lite grann, vilket har att göra med formatens materialitet. Tidningsformatet är taktilt. Vi håller det i händerna och lägger det på bordet eller i pappersinsamlingen. Det är inte nödvändigt att organisera det paratextuellt (jfr hemsidans menyram), eftersom det går utmärkt att bläddra ändå. Aftonbladet använder inte sidöverskrifter överallt, och förstasidan förtecknar långt ifrån alla sidor och materialkategorier. Vidare sammanfaller ju inte underavdelningar, som "Filmer i dag", med sidor utan formar egna rum inom sidorna.

Om vi går vidare i jämförelsen med hemsidan kan vi konstatera att läsarens kontakt med hemsidesformatet framför allt är visuell men även symboliskt taktil genom muspekaren, som kan ses som läsarens förlängda arm. Det enda sättet att ta sig vidare till en ny sida är att klicka på någon länk, vilket för övrigt förklarar att länkar anses vara det mest intressanta hos hypertexter. Som vi sett är länkarnas uppgift hos Anna och Anders att leda

läsaren genom den hierarkiska strukturen av sidor. Deras hemsida har på ett plan en mer tvingande struktur än Aftonbladet, eftersom den styr läsaren till en namngiven sida och inte tillåter ett lika otvunget bläddrande. På ett annat plan ger hemsidan läsaren dock större frihet än i tidningsläsandet, närmare bestämt i text-länkarna. T.ex. på sidan om Anders finns som vi sett en länk i brödtextens första ord som tillåter läsaren att klicka sig till en ny textvärld. I tidningar är inte sådant möjligt, vilket gör att artiklarna inte kan komma undan en viss fixerad linearitet. Sammantaget är det ändå likheterna mellan formaten som faller i ögonen.

Även om tidningar inte har textlänkar, använder de sig av typo-grafiska och språkliga medel för att bryta upp texternas linearitet. Detta kan vi fånga med hjälp av begreppet *textanknutna paratexter*. Sådana knyter an till innehållet i de individuella artiklarna i det aktuella numret. De är alltså inte bundna till formatet i sig, utan ändras från nummer till nummer och från text till text. Återvänder vi till Aftonbladets förstasida så ska den inte bara ordna formatet och signalera sidor och materialkategorier, utan också skrika ut det unika. Huvudrubriken i det aktuella numret lyder: "POLISRAZZIA i natt – 27 NAZISTER GRIPNA".

Typiska exempel på textanknutna paratexter är annars artikel- och mellanrubriker; det rör sig alltså fortfarande om typografiskt framhävt språk, som förmar trösklar till de egentliga texterna. Att sådana gör texter multisekventiella visar figur 5. Vi möter en heminredningsartikel från Året Runt 1996, nr 20 som löper över hela åtta sidor. Sidorna är organiserade över fyra uppslag som bryts upp av rubriker, ingresser, bildtexter m.m. I figuren finns det första uppslaget avbildat.

Liksom de formatanknutna paratexterna är de textanknutna hierarkiskt ordnade. Vissa har större räckvidd och utgör trösklar till hela sidor och uppslag; andra är mer lokala och berör enskilda texter och textdelar. I heminredningsartikeln har rubriken som löper över uppslaget, "Du sköna nya sommarhem", störst räckvidd tillsammans med den anslutande ingressen: "Nu gläntar vi på dörren till sommaren och drömmer om att förnya därhemma. Med lite tyg, färg och fantasi kan drömmen bli verklighet. Utan att det behöver kosta så mycket." Den dröm om ett skönt och nytt hem som här konstrueras täcker alla de åtta sidorna, där den konkretiseras på olika sätt. Ytterligare en global paratext är bildtexten längst ned i mitten på uppslaget, som talar om att tygerna har 150 cm bredd och är i bomull.

På uppslaget i bild 5 finns det fyra notisrubriker: "Sommarfräscht i matvrån", "Dukat i gult och vitt", "Himmel vilken säng", "Gardin med schablon". Var och en följs av en brödtext, som kan vara uppbruten av den fetstilta radrubriken "**Gör så här:**". Artikeln bygger på att sådana här notiser förenas med färgfoton av de inredningsdetaljer som nämns i rubrikerna. Kombinationen foto-notis får genomgående textstatus.

Figur 5. Textanknutna paratexter på ett uppslag i *Året Runt* 1996, nr 20

Lite speciellt är att det på det tredje och fjärde uppslaget kommer nya artikelrubriker och ingresser. Att dessa är underordnade huvudrubriken framgår av att de visuellt är mindre framhävda. Rubrikerna, "Det lilla runda – önskemöbeln för varje vrå" och "Allt är zink som glimmar...", löper t.ex. bara över halvsidor.

Det är ingen tvekan om att artikeln är konstruerad för scan- och zappläsning. Dvs. en rimlig lässtrategi är att scanna av foton på ett uppslag och sedan läsa igenom notisen till ett foto man fastnat för. Det går utmärkt att zappa, eftersom man så snart man läst huvudrubriken kan bläddra fram och tillbaka mellan uppslagen (jfr Svedjedal 2000:88ff.). De textanknutna paratexterna kopplar samman foton och brödtexterna på varje uppslag och skapar multimodala textenheter som kan läsas oberoende av varandra och i vilken ordning som helst.

([Åter](#) till början av artikeln)

4. Multimodal textstruktur

Ett *multi*-ord som vinner terräng inom dagens diskursanalys är *multimodalitet*. Begreppet bär på en idé om att skrivna texter inte är rent språkliga fenomen. Dels är skriften i sig visuell och har en form utöver den språkliga (bokstävernans utseende, typsnitt, fontstorlek, färg och sättningsför att ta några exempel). Dels innehåller många skrivna texter bilder, och grafiska arrangemang skapar mening tillsammans med skriften. Ofta citerad bland språkvetare är Kress & van Leeuwens *Reading Images* från 1996, där en hel grammatik för det visuella skisseras. Insikten om skriftens och texters multimodalitet har ju också fått genomslag i datorvärlden, där handböcker om typografi och layout blivit masspridda.

En återkommande tanke hos semiotiskt inriktade diskursanalytiker är att visuellt multimodala texter inte kan vara linjära på något enkelt sätt (jfr Lemke 1998). Ett exempel

på tillämpning av denna idé är Kress & van Leeuwens (1998) analys av dagstidningens förstasida som en multimodal text, dvs. som en text där verbala och visuella element samspelar. Analysen har materiella utgångspunkter på så sätt att den handlar om hur ord, bilder och grafik ordnas på en yta, i det här fallet alltså en sida. Placeringen av artiklar, foton och andra element liksom sidans underindelning med hjälp av bl a linjer, rubriker, typsnitt, vinjetter ses som betydelsebärande. Analysen visar tydligt att en hel tidningssida utgör en text på så sätt att den är ett meningsbärande helt med en särskild komposition.

En tvärsnittsläsning av en nutida förstasida går enligt Kress & van Leeuwen (1998:205) till

En typisk börning av en hypertextbaserad sida enligt FRESS & VAN ECKHOUTEN (1992:205) är så att man först så att säga scannar sidan och överblickar vilka element den innehåller och hur de hör ihop. Lässtrategin är då gärna att utgå från de mest framträdande elementen, t.ex. en stor bild eller rubrik, och sedan kolla av resten. Efter scanningen kan man, men måste inte, gå vidare till en viss artikel vars bild man kan ha uppmärksammat och sedan kanske göra en ny scanning av sidan. Som synes ger en multimodal infallsvinkel ungefär samma insikter som en hypertextuell i det här avseendet: läsarens val blir avgörande för vilket slags text som kommer att framträda och omläsning är en strategi som uppmuntras av formatet.

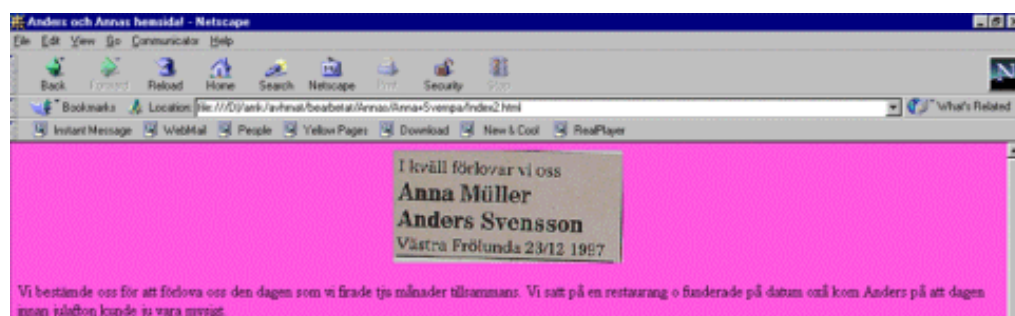
Inom den skönlitterärt orienterade hypertextteorin är det sällan som typografiska och visuella fenomen uppmärksammas mer systematiskt. Men vi kan notera att t.ex. Landow slår fast att hypertext står för "an information medium that links verbal and non-verbal information" (1992:4). I datorn digitaliseras såväl alfanumerisk information som bilder och andra visuella element, vilket rent praktiskt gör att datormediet uppmuntrar det multimodala, dvs. att hypertext innefattar hypermedia, som Landow uttrycker det. Särskild vikt lägger Landow vid visuella element som är datorspecifika och som indikerar läsarens närvaro i texten: "the cursor, the blinking arrow, line, or other graphic element that represents the reader-author's presence in the text" (1992:44). Sådana element gör läsaren symboliskt fysiskt närvarande i texten som därmed blir greppbar, påtaglig och påverkbar.

Det rumsliga är således viktigt för vår textanvändning, vare sig vi sitter framför en tidning eller en datorskärm. Vi kommer i våra semiotiska analyser av exempelmaterialen att utgå ifrån en spatialt definierad textpotential som vi kallar det *semiotiska rummet*. Ett semiotiskt rum ser vi som en konventionellt (och inte sällan materiellt) avgränsad enhet inom vilken läsaren tolkar textbildande element som sammanhängande.

Ett semiotiskt rum förutsätter inte linjär textbindning eller kohesion. Detta problematiserar en av grundtankarna inom textlingvistik, nämligen att en rad språkliga enheter uppträder i textens linjära förlopp och bidrar till att göra den sammanhängande. Kohesion mellan meningar kan t.ex. signaleras av anaforiska pronomen (ett inledande *Anna* kan t.ex. omtas med ett *hon*) eller förmod som *och*, *men* och *därför*. Eftersom en rad verbala och visuella element samexisterar i ett semiotiskt rum blir villkoren för kohesion annorlunda. Inte minst de innehållsliga sambanden mellan bilder och ord blir viktiga.

Multimodalitet och kohesion i en hemsidertext

Låt oss se närmare på hur referenterna, alltså de företeelser som texten pekar ut, kopplas samman på Annas och Anders hemsida. Delsidorna är fulla av visuella uttryck, av färger, grafiska arrangemang och bilder – både fotografier och teckningar. Förlovningssidan, som visas i figur 6, är ett bra exempel.

Figur 6. Annas och Anders förlovningsida

Sidans bakgrund är skarpt ceriserosa, vilket skiljer den från den vita menyramen i nederkanten. Längst upp finns Annas & Anders för-lovningsannons i faksimil. Därefter följer en skriven text uppdelad i fyra stycken. Längst ner finns ett fotografi av vad man antar är de båda förlovades händer med förlovningsringarna på. Fotografiet är manipulerat i ett bildprogram så att det liknar en röntgenbild.

Det finns tre huvudsakliga textelement utöver bakgrunden och menyramen: annonsen, skriften och fotografiet. Dessa hålls samman genom den multimodala kohesionen. Referenterna *Anna* och *Anders* återkommer. I förlovningsannonsen presenteras de på ett formellt sätt med för- och efternamn samt pronomenet *vi*. I skriften nedanför förekommer *vi* flitigt tillsammans med namnet *Anders*, vilket avslöjar att det är Annas röst vi hör. (Sidans rosa färg har ju också starka konnotationer till flickromantik och bidrar till det kvinnliga perspektivet.) På fotografiet är kopplingen till referenterna snarast metonymisk, så att det förlovade paret representeras av sina händer. En annan viktig referent är *förlovningen* som även den återfinns i alla tre textelementen – i annonsen i form av verbfrasen *förlovar oss*, i den skrivna texten nerbruten i ett antal verb som beskriver händelseförloppet och slutligen på fotografiet i form av ringarna.

De tre elementen hänger alltså starkt innehållsligt samman, men bidrar också till textens mening på olika sätt. Detta att olika semiotiska resurser skapar olika sorts mening, och att den mening de skapar tillsammans är sammansatt och dynamisk är en tanke som återkommer hos många bildsemiotiker (exempelvis Kress & van Leeuwen 1996, Lemke 1998). Förlovningsannonsen drar t.ex. in en institutionell röst i samman-hanget: samhällets, representerad av dagstidningen. Den har auktoritet och är neutral; det är snarare parets normalitet än originalitet som uttrycks. Som språkhandling i tidningen har den snarast en performativ funktion; det är bland annat genom annonsen som Anna och Anders blir förlovade sett ur omgivningens perspektiv.

På hemsidan mister annonsen med tiden sin performativa funktion och blir i stället ett bevis eller en dokumentation – en del av Annas och Anders gemensamma historieskrivande, som därmed får en collageartad karaktär. Det avsnitt som Anna skrivit är i jämförelse starkt subjektivt. Den är en rak narrativ där händelser beskrivs i tidsföljd: "satt på en restaurang", "kom Anders på", "gick vi o beställde ringar", "satte på ringarna", "drack lite jordgubbschampagne" osv. Fotografiet slutligen visar det mest konkreta och visuella resultatet av händelsen. Ringarna är starkt framskjutna, eftersom det endast är de som har färg. Annas och Anders individuella utseenden är ointressanta, och det är snarare likhet som manifesteras (med undantag för armbandsklockan på den ena handleden).

Denna tolkning av meningsskapandet på sidan förutsätter egentligen inte att elementen läses i en bestämd ordning, utan är möjlig vilken väg mellan de olika elementen läsaren än väljer. Utgår man från sidan som semiotiskt rum, och tillåter textuell kohesion att vara multimodal, blir Annas och Anders förlovningsida en multisekventiell text – men knappast en prototypisk hypertext.

Multimodalitet och kohesion i Året Runt

Om vi återgår till Året Runt-uppslaget om heminredning i figur 5 ser vi även här hur kohesion skapas multimodalt genom referentfamiljer. Att notisrubriken "Sommarfräscht i matvrån" kan nämna *matvrån* i bestämd form innebär att tidningen förutsätter att den matvrå som avses är känd för läsaren. Den som inte genast tänker på sin egen matvrå erbjuds en ställföreträdande sådan på vänstersidans foto.

En rubrik som "Himmel vilken säng" är ett utrop som här har en deiktisk syftning och pekar ut en speciell säng, nämligen den på fotot överst till höger. Intressant nog nämns sedan inte ordet *säng* en enda gång i brödtexten; textens kohesion garanteras i detta fall av det visuella. Intressant är även att ordvitsen med *himmel* förutsätter det visuella. Som interjektion i rubriken har ordet en metaforisk syftning på himmelriket och en användning i olika slags utrop av förvåning. Fotot visar att det rör sig om ett konkret föremål, en sänghimmel. Så uppstår ett glapp mellan betydelseerna. Läsaren erbjuds en position där han kan identifiera sig med rubrikens utrop och med förvåning och glädje betrakta fotot.

Sådana här referensbindningar, dvs. att två (verbala eller visuella) element pekar ut samma företeelse, visar att varje kombination av foto och notis är avsedd att läsas för sig. Några motsvarande kopplingar finns inte mellan de skrivna texterna, annat än på ett mycket allmänt tematiskt plan, dvs. såtillvida att allt handlar om heminredning och tyger. Läser vi t.ex. spalten längst till höger på uppslaget handlar den översta notisen som sagt om en sänghimmel i ett sovrum. Notisen under byter abrupt ämne och tar upp köksgardiner. Dvs. så abrupt är inte bytet, eftersom alla som har kompetens i den här typen av artiklar vet att man inte kan förvänta sig den typen av linearitet.

Varje notis i sig tycks vara avsedd att scanläsas. Ta t.ex. "Dukat i gult och vitt", som återfinns nederst på uppslaget i figur 5: "Dukningen går i vitt, gult och grönt. Tallrikar i fältspat 19:50, vinglas "Haga", 19:50, kanna i frostat glas, 99 kr, bestick "Ritz" i rostfritt, allt från Åhléns. Servett från Indiska 14 kr styck." Som ett rent språkligt yttrande är detta högst osammanhängande; det rör sig om en lista. Återigen garanteras kohesionen av att de nämnda föremålen finns på fotot. En möjlig läsning är att titta på t.ex. besticken på fotot, kolla namn, pris och företag i notisen och sedan strunta i resten. Artikeln består

genomgående av denna typ av redaktionell reklam. Liksom på hemsidan används färg som en semiotisk resurs. T.ex. är huvudrubriken blå, vilket gäller allmänt för inredningsartiklar i Året Runt.

Det är ingen tvekan om att den multimodala kohesionen är mer konsekvent genomförd i Året Runt i jämförelse med hemsidan. Resultatet blir ändå detsamma i den bemärkelsen att flera läsvägar uppstår – och därmed delvis olika textförståelser.

([Åter](#) till början av artikeln)

5 Kontexter

5. KONTEXT

Allt meningsskapande sker i ett sammanhang. Om vi inte förstår vilka sociala situationer och omständigheter som en text hör samman med, förstår vi inte heller texten på ett rimligt sätt. Denna insikt har gjort *kontext* till ett honnörsord inom språkvetenskapen och diskursanalysen. Liksom text rör det sig om ett mångfasetterat fenomen, varför ordet bäst används i plural (t.ex. Duranti & Goodwin 1992).

Kontexter är enkelt uttryckt allt det sociala, kulturella och materiella som finns omkring texter. Mer specifikt rör det sig om allt det som är relevant för vårt handlande och tänkande genom text och som texter får sin mening i. Förhållandet mellan en text och dess kontexter är dubbelriktat. Att kommunicera är både att känna till och vara beroende av kontexter och att bidra till skapandet och förändrandet av kontexter. Varje text är både kontextberoende och kontextförnyande.

Vi kommer att ta upp tre slags kontexter och diskutera hur dessa görs relevanta i texterna. Det rör sig om *materiella förutsättningar*, *bakgrundskunskaper* och *tidigare texter* (jfr Linell 1998). Syftet är att sätta in våra tidigare iakttagelser av materialen i ett socialt och historiskt sammanhang.

Materiella förutsättningar

Med materiella förutsättningar menar vi den konkreta situation som är för handen och de artefakter som där används. För båda våra material gäller att det rör sig om medierad kommunikation, vilket innebär att deltagarna inte delar samma tid och rum. För Anna och Anders handlar det om att använda datorn för att kommunicera med andra. Deras hemsida är elektroniskt lagrad på en server. Den överförs till besökarens persondator och olika delar visas allteftersom läsaren begär fram dem, särskilt genom att klicka på länkarna. Vi har redan varit inne på att sidan är en central semiotisk enhet i båda våra material. Vi vill nu utveckla denna tanke och koppla den till de olika mediernas materialitet.

Redan av ordet *hemsida* framgår att det på Internet utvecklats ett särskilt sidbegrepp. Tekniskt sett kan man på en dator konstruera i princip hur långa sidor man vill. Dessa läses sedan på skärmen, med eller utan hjälp av rullningsverktyget. Formatlänkar tas sedan i bruk för att binda samman sidorna. *Sidan* blir därmed den strukturella grunden för en hemsida. På professionellt formgivna webbsidor märker man numera en ambition att få en sida att rymmas inom en *skärmbild* vilket gör att dessa sidor alltså ofta är relativt korta. Sida och skärmbild sammanfaller nu inte alltid hos Anna och Anders, dvs. vissa sidor måste rullas för att läsaren ska kunna se helheten. Detta gäller exempelvis sidan med cidertestet. Deras strategi har varit att ett ämne, eller en aspekt av ett ämne, ska behandlas på en sida. Ny sida betyder alltså primärt nytt ämne, eller ny aspekt (jfr Karlsson 2000).

Grundformeln för en hemsida som Annas och Anders är alltså: en *sida* = ett *semiotiskt rum*. Sidorna är meningsbärande helheter som sammanför verbala och visuella element utifrån ett visst tema. Ibland, närmare bestämt i textlänkarna, sätts formeln i fråga, och läsaren erbjuds en snabb väg ut ur det semiotiska rummet och in i ett nytt som dock därmed binds samman med det förra.

Tidningen är ett kommunikationsmedium som rent materiellt är väggenslakt från datorn, bland annat

tidningen är ett pappersmedium som rent material är väsentligt från datorn, bland annat – vilket vi varit inne på – för att det är taktilt. Ändå är sidan även här den viktigaste strukturella enheten. Att formatet är uppbyggt så att två sidor ligger bredvid varandra gör att även uppslaget kan utnyttjas. Det är mycket ovanligt med artiklar som "sladdar" och avslutas i en spalt några sidor längre fram.

För båda materialen gäller med andra ord att *materialiteten* utnyttjas som en semiotisk resurs. Den fysiska yta som deltagarna har för ögonen och händerna görs betydelsebärande. Nutidens spatiösa tidningslayout har nu inte särskilt lång historia. Längre var det ingen större skillnad på tidningar och böcker eller för den delen broschyrer om vi ser på formatet (jfr Ledin 2000, Tétu 1990). T.ex. på 1700-talet var alla tidningar enspaltiga. Tidningen var enbart vertikalt organiserad. Spalten utgjorde gränsen för alla språkliga och typografiska element, och sidan utnyttjades inte som en semiotisk resurs. En text började helt enkelt när den förra slutade.

På 1800-talet blir flerspaltiga tidningar vanliga. Men fortfarande var sidan vertikalt organiserad, så att alla element följde efter varandra innanför spaltgränserna. Först mot slutet av 1800-talet tas sidans horisontella dimension i bruk mer systematiskt. Rubrikerna blir flerspaltiga. 1800-talets bildteknologiska uppfinningar, särskilt litografi, xylografi och fotografi, har gjort att bilder kan fällas in i sidan. När sidan på det här sättet blir tvådimensionell ordnas element inte längre i följd utan förenas genom samexistens på en och samma sida.

Denna visualisering av skriften förutsätter i sin tur en kultur där läsning sker med ögat och inte med örat. Ända fram till 1900-talet var högläsning det vanliga sättet att ta till sig texter, vilket gjorde den spaltvisa uppläggningsprincipen om följd naturlig. Det var annars redan under den första hälften av 1800-talet tekniskt möjligt att utnyttja sidan som ett semiotiskt rum för att kombinera verbala och visuella element. Det förtjänar att understrykas att ett fenomen som multisekventialitet ju faktiskt förutsätter tyst läsning. När läsningen blir tyst och läskunnigheten högt utvecklad får vi också nya ord i språket som speglar en metakunskap om lässtrategier (Josephson & Melander, ms). Under 1900-talet har ord som *skumläsning*, *närläsning*, *lustläsning*, *sökläsning*, *bredvidläsning*, *översiktsläsning* m.fl. vunnit insteg i svenskan. Och zappandet mellan TV-kanaler med fjärrkontrollen har ju de senaste åren fått en utvidgad betydelse i ordet *zappläsning*.

Mot slutet av 1800-talet utvecklades också s.k. flerdäckade rubriker, dvs. rubriker som staplades på varandra (jfr Ledin 1995). Det var nu som periodiciteten började användas för att ge information olika status. Tidigare hade artiklar normalt haft bara en enda rubrik, som tog fasta på det unika innehållet. Nu börjar tidningar utnyttja tiden för att särskilja det generella (t.ex. en artikelserie om ett ämne) från det specifika (själva artikeln och dess vinkling av ämnet), det konstanta (TV-program) från det unika (dagens TV-tablå), gammal information (t.ex. en inträffad affär eller skandal) från ny information (ett avslöjande om någon av de inblandade). Tidsrelationerna ger också upphov till den skillnad mellan formatanknutna och textanknutna paratexter som vi redogjort för.

Under 1900-talet har utvecklingen gått vidare mot en ökad visualisering och snuttifiering av massmedietexter. Texterna har blivit kortare, så att sidans status som semiotiskt rum kan behållas, och uppbrutna av mellanrubriker, faktarutor, infällda tonplattor, ingresser mm. Året Runts heminredningsartikel består ju främst av foton och paratexter, som kombineras till en mångfald av texter på varje uppslag. Denna utveckling har ägt rum under efterkrigstiden; långt in på 1900-talet användes t.ex. inte mellanrubriker i många

veckotidningar.

Denna historik över tidningsformatet och tidningars materialitet förefaller oss relevant för hemsidor. I dagens masskommunikationssamhälle har alla mer eller mindre kunskap om hur tidningar är upplagda och skrivna. Anders och Anna använder denna kunskap som en resurs i sitt hemsideskapande. Historiken visar också att det knappast är datormediet i sig som betingar hypertexters struktur. Medier och teknologier förändrar i sig inte samhället – det gör människorna. Datorn tas i bruk i en kultur där tyst läsning är normen och där tidningsmediet har utvecklat sofistikerade tekniker för att skapa multisekventiella och multimodala texter inom det semiotiska rummets ram. Att detta påverkar amatörers hemsidor är inte underligt.

Bakgrundskunskaper

Till bakgrundskunskaper för vi den kulturella kompetens som deltagare aktualiserar när de konfronteras med en text. Kunskaperna omspannar en rad antaganden och erfarenheter som den som socialiserats in i en kultur har förvärvat.

En viktig del av bakgrundskunskaperna rör den verksamhet som texten ingår i. Den verksamhet som Annas och Anders hemsida spirat ur är *chatt*, onlinesamtal via Internet. Många som chattar gör personliga hemsidor och hänvisar andra chattare till dessa för närmare personpresentation. Att det rör sig om en chattgemenskap visar sig också av att de överfört sina *nicknames* eller chattarsignaturer, "Kioskis" och "Svempa", till hemsidan. De ägnar en av delsidorna, "Nicknames", åt att presentera och förklara sina signaturer. Hemsidan blir i det perspektivet ett slags referenslitteratur, något som chattbekanta till Anna och Anders konsulterar för information.

Internets stora räckvidd till trots torde användarna av Annas och Anders hemsida alltså vara en ganska begränsad grupp, där rollfördelningen mellan producent och konsument är långt mer diffus än i exempelvis tidnings- eller bokbranschen (vare sig dessa använder sig av pappersmedier eller elektroniska sådana). Besökarna, liksom Anna och Anders, är i allmänhet både användare och ägare av hemsidor.

Verksamheter är emellertid inte statiska, utan förändras genom människors sociala handlande. Både individer och grupper kan också delta i flera olika verksamheter som delvis överlappar varandra och växelvis dominerar över varandra. En personlig hemsida speglar ofta detta på ett intressant sätt. 1998 chattade Anna och Anders allt mindre men

fortsatte att arbeta med hemsidan. Vissa sidor ansåg de vara i princip klara, närmare bestämt de av personlig karaktär: "Nickname", "Hur vi träffades", "Fakta om Anna", "Fakta om Anders" och "Vår förlovnings". De ägnade sig i stället åt att med hjälp av olika slags tabeller och sammanställningar ge delar av hemsidan en periodisk karaktär, och särskilt bio- och statistiksidorna och "TJu"-sidan blev viktiga. På dem utlovas fortsatt uppdatering, framförallt i tabellen där årets månader listas, varmed Anna och Anders tar på sig att fylla i uppgifter löpande.

Ungefär hälften av delsidorna blev så småningom ett slags nyhetssidor med redaktionellt innehåll. På dessa undviker Anna och Anders första personens pronomen (*jag* och *vi*) och omtalar sig själva i tredje person. Vilka som ska ta del av dessa nyheter är dock oklart. Mycket av innehållet framstår mest som ett slags offentlig dialog mellan Anna och Anders, den redaktionella rösten till trots. Att uppdatera hemsidan samt att skapa

ANDERS, OCH REDAKTIONELLA TOSCHER ILL UOIS. Att uppdatera hemsidan, samt att skapa underlag för denna uppdatering (gå på bio, dricka läsk och jaga 777-bilar), har blivit en del av det Anna och Anders gör tillsammans. Att verksamheten bottnar i deras privatliv gör att de egentligen inte är beroende av läsare för att fortsätta sina uppdateringar – och omvänt: att de själva med gott samvete kan bestämma sig för att sluta uppdatera.

Traditionen erbjuder inte någon standardiserad genre för sådan här kvasioffentlig dokumentation av privatlivet. Mycket riktigt vacklar sidorna mellan det privata och det offentliga, det nära och det distanserade. Att de omnämner sig själva i tredje person utesluter inte att första personens pronomen smyger sig in som i rubriken "Vår mailstatistik". På samma sätt är cidertestet genomfört under en föregiven objektivitet. En rad variabler korsas och resulterar i exakta betyg. Men deras privata böjelser röjs också: "Egentligen är Williams Cider pga alkoholhalten en knoll bland tottarna, men eftersom det är vår personliga favorit fick den ändå vara med! :)" Den avslutande, leende smileyn antyder att Anna och Anders inte är omedvetna om stilbrottet.

Verksamheten för Aftonbladet och Året Runt är förstås tidningsutgivning och syftet sammantvinnat av journalistiska och ekonomiska ambitioner. Aftonbladet har inga prenumeranter utan lever på lösnummerförsäljning. Med starka medel måste tidningen nå en bred läsekrets, vilket i sin tur gör att annonsörer kan attraheras. Året Runt är en prenumerantbaserad veckotidning avsedd främst för medelålders och äldre kvinnor, och även här är det genom annonser för denna målgrupp som tidningen långsiktigt kan överleva. Som vi sett i heminredningsartikeln från Året Runt kan redaktionellt material och reklam rent av sammanfalla. Till skillnad från på hemsidan är sändarrollerna fler men tydligare reglerade på en tidning. Det finns journalister, redigerare, redaktionschefer, fotografer, layoutare etc. som samverkar.

Båda tidningarna är designade för att läsas i samband med andra aktiviteter: när man åker buss, fikar eller sitter i ett väntrum, i soffan bredvid makan eller maken som ser på TV, eller när man sitter i vakt- eller tunnelbanekuren. Ofta är det viktigaste målet med läsningen att slå ihjäl lite tid, varför en enkel och underhållande uppläggning är självklar (jfr Hermes 1995).

Till bakgrundskunskaperna hör också kompetens i olika genrer. Detta är nära sammanhängande med verksamheten. Olika genrer är knutna till olika sociala aktiviteter. Till exempelvis ett sammanträde hör en dagordning som skickas ut i förväg och ett protokoll som kodifierar besluten i efterhand. Själva formatet – en bok, tidning, hemsida – ser vi inte som en genre, utan som den materiella basen för social interaktion. I formatet samsas olika texter som i sig tillhör kommunikativa genrer. Dock finns ofta en konventionell koppling mellan ett visst format och vissa genrer.

Ser vi på hemsidan faller genrererna som vi antytt i två grupper – vi kan kalla dem *egoorienterade* sidor och *nyhetsorienterade* sidor (jfr Karlsson 2000). Till den första gruppen hör faktasidorna om Anna och Anders, liksom fotosidorna. De ska presentera hemsidesinnehavaren och ge honom eller henne ett etos, dvs. framställa Annas och Anders karaktär och personlighet.

Till de nyhetsorienterade sidorna hör de periodiska sidor vi just talat om. Även cidertestsidan hör dit, eftersom den bygger på att skaffa fram ny kunskap om en konsumtionsvara och är uppbyggd som exempelvis ett öltest i Aftonbladet. Att utnyttja datormediets möjligheter till uppdatering ger samma möjlighet som att i en tidning med tidens hjälp göra sig förtärlig till föregång och utöfna det sanna och bekanta framöver

uens njarp rora sig iran bakgrund till forgrunda och utiran det givna och bekanta iramnava det nya och ovantade. I praktiken betyder det t.ex. att Anna kan lägga till tre nya 777-bilar utan att resten av sidan förändras alls. Den tidigare sidan utgör den bakgrund mot vilken de nya bilarna får status av något nytt och kanske överraskande.

De nyhetsorienterade sidorna visar hur starkt en genre bottnar i en viss verksamhet. En dagstidning har ju en stor apparat för nyhets-insamling, så att varje nummer kan fyllas med nya texter. Även Anna och Anders organiserar en sådan verksamhet genom att i sitt privatliv utföra handlingar som är relevanta för hemsidan. Det periodiska i formatet skapar en tidshorisont, som också kodas textuellt så att det ska finnas ett återkommande nyhetsvärde. De förväntningar som skapas blir i och för sig ganska egocentriska. T.ex. förväntas läsaren intressera sig för vilka filmer Anna och Anders såg i januari och vilka betyg de gav, och sedan med spänning se fram mot deras rankinglista för februari.

Hemsidainnehavare är nu inte slavar under något utgivningstväng. Det går bra att helt ta bort en sida och lägga till en annan medan resten av hemsidan behålls likadan. Det går också att låta bli att uppdatera. Då definierar man om verksamheten och mister de läsare som kanske varje vecka vill kolla vad som hänt på "TJu"-sidan. Ändå kan hemsidan, eller någon del av den, ha ett värde för en ny besökare.

Tidningarna är innehållsligt olika, vilket påverkar genrebeståndet. Veckotidningen är främst avsedd för kvinnlig läsning i och för hemmet, medan en dagstidning som Aftonbladet i högre grad pekar ut mot en (traditionellt manlig) offentlighet, mot politik, ekonomi, brott etc. Heminredningsartikeln får ju mening i relation till en vardaglig aktivitet, nämligen att genom konsumtion försköna sitt hem, medan Aftonbladets förstasida alltid står med en mer eller mindre sensationell nyhet. En viktig skillnad mellan tidningarnas och hemsidans nyhetsgenrer är den långtgående standardiseringen och professionaliteten i tidningen. Att t.ex. journalisten inte personligen ska framträda i förstasidesnyheten eller i den typ av heminredningsartikel vi sett är en benhård konvention.

Annas och Anders nyhetssidor växlar mellan olika mönster och stilar. De lånar eller härmar som vi sett en objektiv journalistisk ton i sina nyhetssidor och organiserar sitt privatliv för nyhetsinsamlande. Textuellt sett väljer de dock inte att skriva nyhetsartiklar, utan föredrar tabeller. Dessa känner vi igen från många områden: hitlistan, fotbollsresultaten och TV-tablån för att ta några exempel. Resultatet blir en hybridgenre.

Tidigare texter

Ingen är den första att säga eller skriva något. Andra och tidigare texter påverkar alltid hur vi kommunicerar, vare sig vi medvetet lånar eller omedvetet efterapar. Tidigare texter kan verka på ett nära avstånd i tid och rum, som när en förstasida (i tidningen eller på hemsidan) leder oss in i formatet. De kan också vara avlägsna och indirekta och bestå av allmänna influenser och historiska traditioner. I båda fallen utgör de en viktig kontext.

Den personliga hemsidan har bara funnits i några år som en masspridd företeelse. Ändå har det uppstått förväntningar på hur en "vanlig" eller "typisk" hemsida ska vara uppbyggd. Dessa är Anna och Anders väl medvetna om. Att presentera sig själv och t.ex. ha en fotosida är mer eller mindre obligatoriskt. Vill man utveckla sin hemsida är det vanligt att man satsar på något mer periodiskt. Vissa fyller här på med aktuella uppgifter om sitt favoritfotbollslag eller en popgrupp. Att lista sina biobesök eller skivinköp och bedöma filmer är inte heller ovanligt (jfr Karlsson 1999, 2000).

Den mest prototypiska periodiska genren, dagboken, saknas dock på Annas och Anders hemsida. Den som har kompetens i personliga hemsidor har nog också märkt att en annan närmast obligatorisk genre saknas, nämligen länksidan. Här är förklaringen att såväl dagböcker som länksidor finns på Annas och Anders individuella hemsidor. De egna hemsidorna är alltså en viktig kontext och även den väg som de flesta besökare tar till den gemensamma sidan.

De tidigare texter och textbruk som mer direkt påverkat Annas och Anders hemsida kan ordnas i en kommunikationskedja. Den ser ut så här: Anna och Anders chattar var för sig. --> De gör egna hemsidor. --> De träffas genom sitt chattande. --> De gör en gemensam hemsida med ego-sidor. --> De lägger till nyhetssidor och börjar uppdatera hemsidan. --> De slutar chatta, flyttar ihop och deras behov att exponera sig som ett par på nätet minskar. De slutar därför att uppdatera den gemensamma sidan. --> Istället ägnar de sig åt egna periodiska hemsideprojekt: en pudelsida för Annas del och Västra Frölundas supportersida för Anders del. --> Två nya kommunikationskedjor påbörjas...

Till de indirekta influenserna till Annas och Anders periodiskt inriktade hemsideskapande hör otvivelaktigt tidningen. På punkt efter punkt har vi sett hur Anna och Anders skänker mening åt det de gör genom att anlägga en journalistisk hållning. Även för tidningar gäller förstås att vad som är journalistiskt har utvecklats genom historien. Så är både den professionella journalistiken och det multisekventiella format vi möter idag en sen företeelse, vilket vi redan varit inne på.

Att texter i en tidnings olika utgåvor och nummer ingår i en kommunikationskedja är uppenbart. Tidningars periodicitet ger dem en dubbel relation till tiden. Varje nummer tillhör både sin egen unika tid, som skrivs ut med år, datum etc. i tidningshuvudet, och en historisk tidsserie, som formats av tidigare nummer och fortsätter med nästa nummer. Detta är grundläggande för tidningens utformning. Den måste uppträda med konsekvens så att varje nummer blir igenkännbart för läsarna, som på så sätt kan behållas. Detta kan också uttryckas som en grundläggande paradox: trots att varje nummer med nödvändighet är unikt måste det vara likadant som det föregående.

([Åter](#) till början av artikeln)

6. Sammanfattande diskussion

Förhoppningsvis har vi i denna artikel kunnat visa på några av de egenskaper vanliga texter i vårt moderna samhälle har. Vi har betonat tidningstexters och hemsidestexters multisekventialitet och menar att denna snarare bottnar i texternas genomgående visualitet och ut-nyttjande av det semiotiska rummet än i någon specifik lagrings- och förmedlingsteknologi. Tätt förknippat med det multisekventiella är alltså det materiella och det multimodala.

Materialiteten hos våra exempelmaterial har vi velat fånga genom att skilja *format* från *text*. Såväl tidningarna som veckotidningarna är sociala artefakter som används, benämns och hanteras som just format. Det visade sig också att de viktigaste struktureringsverktygen var formatrelaterade: formatlänkarna på hemsidan och de formatanknutna paratexterna i tidningarna. Våra material kan sägas vara "hyper-" på formatnivå, vilket dock knappast kvalificerar dem som prototypiska hypertexter.

Sett till själva texterna har hemsidan inslag av hvnertext i det vi kallat textlänkar. där en

... ..
länk mitt i en text leder läsaren till en annan text. Motsvarande länkar finns av naturliga skäl inte i tidningarna. Men genom ett rikt system av textanknutna paratexter nås en struktur som i mycket liknar den som brukar anses känneteckna hypertexter. En uppsättning textelement samexisterar på uppslagen, och läsaren inbjuds att välja väg, att läsa dem i valfri ordning. I själva verket framstår vecko-tidningen som mer "hypertextuell" än hemsidan, om ordet nu används i en vid betydelse.

I båda medierna är texterna starkt multisekventiella, vilket kanske ger läsaren ännu större frihet till aktiva val än i den prototypiska hypertexten med sina textinterna länkar (där ju läsaren trots allt är bunden till de förutbestämda textuella kopplingarna). Denna multisekventialitet bygger på det semiotiska rummets centrala roll som textpotential. Inom dess visuella ram möjliggör olika semiotiska resurser – skriftblock, fotografier, grafik och andra bildelement – ett slags parallellt meningsskapande. Kohesionen i texterna är inte (eller åtminstone inte enbart) linjär, utan visuellt rumslig, vilket gör den utpräglad dynamisk. Detta är en potential som finns inbyggd i alla visuella texter, men som kan utnyttjas i högre eller lägre grad. Den akademiska texten har sina tabeller, grafer och fotnoter, medan den traditionella skönlitterära texten normalt undertrycker det visuellt dynamiska och blir en text som lika gärna kunde talas eller läsas högt.

Att skönlitterära hypertexter bryter den monosekventiella normen är naturligtvis intressant och nytt inom genren, men inte unikt för texter i allmänhet. I själva verket finns det mycket som talar för att människan har en naturlig disposition för att kommunicera rumsligt och multimodalt. Forskare som Kress (1997) har intresserat sig för barns tidiga ritande och "skrivande" och menar att spatiala, multisekventiella och multisemiotiska strategier för textskapande är grundläggande hos barnet. Dessa strategier undertrycks enligt Kress i skolan där det språkliga och linjära blir allenarådande. Intressant nog pekar Kress (1998, 2000) på hur just det multimodala och spatiala meningsskapandet blir allt viktigare i dagens samhälle, samtidigt som vi saknar allmänt gångbara verktyg för att tala om och reflektera över detta.

Nya teknologier är viktiga för det multimodala textskapandet men inte ensamt utslagsgivande. Som vi har sett dröjer det in på 1900-talet innan det multisekventiella och multimodala på allvar tränger in i tidningsmediet, trots att de tekniska förutsättningarna funnits långt tidigare. Och trots att datorteknologin inte tvingar någon att göra sidan till den viktigaste strukturella enheten, har den blivit det på den personliga hemsidan. Det finns en del, t.ex. sociologen Giddens (1991), som menar att den medierade kommunikationen i dagens samhälle över-huvudtaget har en collagekaraktär. Händelser, berättelser och diskurser som inte bottnar i direkta erfarenheter eller ett vardagsmedvetande förs samman på ett sätt som historiskt sett är nytt.

Att IT-ålderns texter är multisekventiella och multimodala tycks alltså bottna i en rad faktorer. Människans, som det verkar, inneboende disposition för multisemiotiskt betydelskapande är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning. Detsamma gäller för de allmänna semiotiska och teknologiska resurserna i kulturen. När t.ex. George Eastman 1888 lanserade Kodak hade han en träffande slogan: "You press the button, we do the rest." Den enkla kameran innebar att alla plötsligt kunde bli medieproducenter och att proffsfotograferna hade mist en stor del av sin traditionella marknad. Något liknande gäller för PC:ns genombrott på 1980-talet, som idag har resulterat i att även amatörer kan bli medieproducenter och t.ex. göra personliga hemsidor. Hur texterna i de nya medierna kommer att se ut bestäms av de ingående deltagarna och deras förhållande till kulturens

repertoar av format och genrer. De genrekonventioner som råder i en kultur eller social grupp tenderar som sagt ofta att ge företräde åt vissa semiotiska system. När så nya genrer uppstår blir det naturligt att modellera dem på existerande genrer; det är som sagt människan och inte tekniken som till syvende och sist förändrar samhället och dess textbegrepp.

För båda våra material och de ingående genrererna är medieanvändningen, och särskilt lässtrategierna, viktiga. I sin traditionella betydelse är läsning förknippat med en uppmärksam och medveten tolkning av en text. Denna betydelse av läsning tycks inte vara aktuell för våra material, varför vi i likhet med andra använt ord som zapp- och scanläsning. I många genrer tycks multisekventialitet hänga samman med ytligare lässtrategier. Möjligen kan dessa kopplas till den stressade och konsumistiska nutidsmänniskan, som rusar fram genom tillvaron. Dock är det viktigt att än en gång anlägga ett genreperspektiv. Många genrer, inte minst de som är knutna till bokformatet eller till en vetenskaplig tidskrift som den här, är huvudsakligen monosekventiellt strukturerade. Det menar vi är naturligt, eftersom de är till för andra syften än en veckotidning eller ett annonsblad från livsmedelsbutiken. Att generellt bedöma den ena struktureringsprincipen som överlägsen den andra vore för oss inte bara ointressant utan också omöjligt.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att ett diskursanalytiskt textbegrepp, med sin betoning av användning och social kontext och sin öppenhet för mindre konstnärliga och prestigefyllda studieobjekt, kastar en del nytt ljus över den prototypiska hypertexten och dess egenskaper. Den typ av jämförelse och det resonemang om textbegreppet som vi skisserat får också konsekvenser för den fortsatta diskursanalytiska forskningen om moderna, mer eller mindre multisekventiella och multimodala texter. Det behövs en fortsatt diskussion om begrepp som textpotential och semiotiskt rum, särskilt ur ett läsarperspektiv. Vi vet ännu nästan ingenting om *hur* en läsare skapar mening ur en spatialt koherent text. Intressant vore också att mer ingående undersöka relationen mellan generella kulturella tendenser i visuellt meningsskapande och specifika genrers utveckling. Vem vet till exempel hur hypertextromanen kommer att se ut om 10 år?

([Åter](#) till början av artikeln)

Om författarna

Anna-Malin Karlsson är doktorand vid Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Hon arbetar med en avhandling om svenska chattares hemsidor och är intresserad av skriftens roll i multisemiotiska texter samt av skrivandets och läsandets plats och roll i det moderna vardagslivet.

URL: <http://www.nordiska.su.se/personal/karlsson-a-m>

Per Ledin är docent vid Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Ledins forskning är inriktad på diskursanalys i olika former och innefattar flera textteoretiska verk, bland annat om skriftens relation till andra semiotiska system. I övrigt har han intresserat sig för presshistoria, barns skrivande, språkbruket i offentliga diskurser och debatter m.m. Ledin är en av ledarna för det NorFA-finansierade Nordiskt nätverk i diskursanalys.

URL: <http://www.nordiska.su.se/personal/ledin-p>

Noter

1. Genomgående används här ordet *hemsida* för att betrakta hela den produkt som i vissa sammanhang kallas *webbplats*. De olika delarna av en hemsida kommer att kallas *sidor* eller *delsidor*. För vidare terminologisk diskussion, se Karlsson 1999. ([Åter till texten](#))
2. Visserligen ligger menyramen, utgångspunkten för majoriteten formatlänkar, i nederkant på varje enskild sida. Figuren illustrerar dock hur menyramen hela tiden är den enda vägen vidare. Endast i några enstaka fall (dessa markeras med streckade linjer) leder en länk från en enskild sida till en annan enskild sida. ([Åter till texten](#))

Referenser

- Aarseth**, Espen (1997): *Cybertext. Perspectives on ergodic literature*. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.
- Aarseth**, Espen (1999): "Aporia and epiphany in Doom and The Speaking Clock. The temporality of ergodic art". I: Ryan, Marie-Laure (red.): *Cyberspace Textuality. Computer technology and literary theory*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Aftonbladet** 13 augusti 2000.
- Beaugrande**, Robert de & Dressler, Wolfgang (1981): *Introduction to Text Linguistics*. London & New York: Longman.
- Dahlström**, Mats (1997): "Levande texter och oändliga böcker – om multitext, hypertext och hypereditioner." I: *Human IT*, 1. URL: <http://www.hb.se/bhs/ith/1-97/md.htm>
- Duranti**, Alessandro & Goodwin, Charles (1992): *Rethinking Context. Language as an interactive phenomenon*. Cambridge m.fl.: Cambridge University Press.
- Engbretsen**, Martin (2000): "Hypertext. En kritisk introduksjon." I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. Årgang 18.
- Frandsen**, Finn (1991): "Avisens paratekst – et nyt område for medieforskningen." I: *MedieKultur*, 16.
- Freedman**, Aviva & Medway, Peter (red.) (1994): *Genre and the New Rethoric*. London: Taylor & Francis.
- Genette**, Gérard (1997): *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge m.fl.: Cambridge University Press.
- Giddens**, Anthony (1991): *Modernity and Self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Gunder**, Anna (1999): "Berättelsens spel. Berättarteknik och ergodicitet i Michael Joyces *afternoon, a story*." I: *Human IT*, 3. URL: <http://www.hb.se/bhs/ith/3-99/ag.htm>
- Hellspong**, Lennart & Ledin, Per (1997): *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Hermes**, Joke (1995): *Reading Women's Magazines. An analysis of everyday media use*. Cambridge: Polity Press.
- Josephson**, Olle & Melander, Björn (manus): "Läsare och läsarter." (Kommer att publiceras inom ramen för projektet Svensk sakprosa.)
- Karlsson**, Anna-Malin (1999): *Svenska chattares hemsidor. I. Bruket*. TeFa nr. 29. Institutionen för nordiska språk. Stockholms universitet.
- Karlsson**, Anna-Malin (2000): *Svenska chattares hemsidor. II. Textbegrepp och genreuppfattningar*. TeFa nr. 31. Institutionen för nordiska språk. Stockholms

universitet.

Karlsson, Anna-Malin: *Svenska chattares hemsidor. III. Texter, skrift och språk.* (Under utgivning.)

Kress, Gunther (1997): *Before Writing. Rethinking the paths to literacy.* London: Routledge.

Kress, Gunther (1998): "Visual and verbal modes of representation in electronically mediated communication: the potentials of new forms of text." I: Snyder, Ilana (red.): *Page to Screen. Taking literacy into the electronic era.* London: Routledge.

Kress, Gunther (2000): "Multimodality." I: Cope, Bill & Kalantziz, Mary (red.): *Multiliteracies. Literacy learning and the design of social futures.* London & New York: Routledge.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo (1996): *Reading Images. The grammar of visual design.* London/New York: Routledge.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo (1998): "(The Critical) Analysis of newspaper layout." I: Bell, Allan & Garrett, Peter: *Approaches to Media Discourse.* Oxford & Malden: Blackwell.

Källgren, Gunnel (1979): *Innehåll i text. En genomgång av faktorer av betydelse för texters innehåll, uppbyggnad och sammanhang.* Lund: Studentlitteratur.

Landow, George P. (1992): *Hypertext. The convergence of contemporary critical theory and technology.* Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.

Ledin, Per (1995): *Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen.* Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 20.

Ledin, Per (1996): *Genrebegreppet – en forskningsöversikt.* Rapport nr 2 från projektet Svensk sakprosa. Institutionen för nordiska språk. Lunds universitet.

Ledin, Per (1999): *Texter och textslag – en teoretisk diskussion.* Rapport nr 27 från projektet Svensk sakprosa. Institutionen för nordiska språk. Lunds universitet.

Ledin, Per (2000): *Veckopressens historia. Del II.* Rapport nr 29 från projektet Svensk sakprosa. Institutionen för nordiska språk. Lunds universitet.

Lemke, Jay (1998): "Multiplying Meaning. Visual and verbal semiotics in scientific text." I: Martin, Jim & Veel, Robert (red.): *Reading Science. Critical and functional perspectives on discourses of science.* London/New York: Routledge.

Linell, Per (1998): "Interaktionen i samtal – en teoretisk bakgrund." I: Forstorp, Per-Anders & Linell, Per (red.): *Samtal pågår. Dialogiska perspektiv på svenska mediedebatter.* Stockholm: Carlssons.

Lynch, Patrick & Horton, Sarah (2000): *Web Style Manual.* Yale Center for Advanced Instructional Media. URL: <http://info.med.yale.edu/caim/manual/contents.html>

Müller, Anna & Svensson, Anders: *Annas och Anders hemsida.*

URL: <http://hem.passagen.se/svempa/index2.html> [ref. upprättad 980903].

Snyder, Ilana (1998): "Beyond the Hype. Reassessing hypertext". I: Snyder, Ilana (red.): *Page to Screen. Taking literacy into the electronic era.* London: Routledge.

Svedjedal, Johan (1999): "A Note on the Concept of 'Hypertext'." I: *Human IT*, 3. URL: <http://www.hb.se/bhs/ith/3-99/js.htm>

Svedjedal, Johan (2000): *The Literary Web.* Stockholm: Kungliga biblioteket.

Tétu, Jean Francois (1990): "Mises en page et illustrations au debut du XX siècle." I: Réat, Pierre (red.): *Textologie du journal.* Cahiers de textologie. 3. Paris: Minard.

Walker, Jill, (1998): "Hypertextual Criticism. Comparative readings of three web hypertexts about literature and film". Hovedoppgave. Seksjon for allmen litteraturvitenskap. Universitetet i Bergen.

Året Runt nr 20 1996.

© Anna-Malin Karlsson & Per Ledin 2000

Åter till Human IT 2-3/2000